

3. Лукашева Є.А. Права людини. Підручник для вузів. – М., 1999. – С. 187-188.
4. Шкатула В.І .Освітнє право. Підручник для вузів. – М., 2001. – С.31-32
5. М.І.Матузов, А.В.Малько. Теорія держави та права. Курс лекцій. – М., 2001. – С.40-42.
6. Певцова Є.А. Система профільної освіти. М., 2003. – С.10.
7. Почтарь Т.М. Правове виховання в педагогічних вузах: питання методології і методики // здоб. вч. ст. канд. юр. наук. // М., 2000. – С.50.
8. Циганаш В.М. Правова свідомість педагога і зміст основ її формування в навчальному процесі вузів. // Дисер. на здоб. вч. зв. канд. пед. наук. // Ростов-на-Дону., 2000. – С.6.

А.Я.Даніелян

ТЕХНОЛОГІ ВИХОВАННЯ ПОЧУТТЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

В статтє раскрывается сущность формирования у младших школьников чувства ответственности как средства, условия и результата воспитания, описаны современные технологии воспитания ответственности.

In the article forming essence opens up among primary pupils of sense of responsibility as facilities, condition and result development, are described modern technologies of development of responsibility.

На сучасному історичному етапі розвитку суспільства однією з проблем людства є зниження духовності, знищення загальнолюдських цінностей, що активізує проблему морального виховання підростаючого покоління.

Проблематика морального виховання сучасного школяра охоплює безліч сторін його морального обліку, в якому важливе місце займає відповідальність.

Своєчасність дослідження проблеми виховання почуття відповідальності у молодших школярів обумовлюється підвищеною активністю людей у суспільстві; зростаючими можливостями впливу людини на суспільство та суспільства на людину, без чого стає неможливим прояв творчості та ініціативності членів суспільства; соціально-політичними та економічними перетвореннями; ускладненням всіх суспільних процесів; зростанням ролі відповідальності кожної людини за свої дії та вчинки; також тим, що

відповідальність пронизує всі сфери життя людини та суспільства, виявляючись по-різному.

Проблему відповідальності досліджували вчені різних галузей науки. В давні часи на існуванні проблеми зв'язку відповідальності та свободи наголошували ще Платон та Аристотель. Результати дослідження відповідальності представлені в філософських трудах сучасних вчених: Р.Косолапова, Н.Головко, Г.Смірнова та ін. Проблема зв'язку відповідальності та свободи активно обговорюється соціологами О.Ореховським, І.Трунцевим, Л.Грядуною.

Методологічну основу для вивчення психологічних механізмів формування почуття відповідальності у молодших школярів складають праці С.Рубінштейна, П.Блонського, Б.Ананьєва, А.Леонтьєва, Л.Божович.

Педагогічні дослідження присвячені різним аспектам виховання відповідальності: формування відповідального ставлення молодших школярів до навчальної діяльності (Л.Славіна, Н.Нечаєва), зв'язок відповідальності з почуттям обов'язку (К.Ушинський, Н.Крупська, А.Макаренко), значення родини у вихованні відповідальності (І.Комановський), зміст та функції відповідальності (С.Богданов), особливості навчально-виховного процесу з формування почуття відповідальності (І.Бех, Т.Фасолько, М.Яновська), технології виховання почуття відповідальності у молодших школярів (Н.Басюк),

Вітчизняний педагог А.Макаренко визначав відповідальність одним із найважливіших якостей дитини, яка повинна сама відповідати за своє майбутнє перед державою та батьками. Підкреслював, що виховувати відповідальність можна шляхом пояснення смислу та значення вчинків дитини, а також прилучаючи школяра до колективної діяльності [1].

В.Сухомлинський розумів відповідальність у контексті формування колективних стосунків. Він вважав необхідним для виховання відповідальності створити в колективі такі творчі умови, в яких кожний його член відчував відповідальність перед колективом, займаючись колективною творчою працею [2].

Важливі положення, які розкривають сутність відповідальності молодшого школяра, засоби її виховання висловлює педагог І.Мар'єнко. Проявами відповідальності, на його думку, є: добросовісність та совісність, точність та охайність, ініціативність та ретельність. Відповідальність характеризує відношення особистості до суспільства, виконання його вимог, участь у різних видах діяльності; навчальній, трудовій, спортивній, культурно-масовій та ін. Найбільш

ефективними засобами формування почуття відповідальності вчений вважає різні форми позакласної роботи [3].

Важливим та цікавим для нас є саме педагогічне рішення проблеми відповідальності та її виховання у молодших школярів. На думку Т.Самойленко, відповідальність є засобом, умовою та результатом виховання молодшого школяра [4, с.33]. Значення відповідальності молодшого школяра як педагогічного явища полягає в тому, що ця якість – необхідна ланка у підготовці підростаючого покоління до життя та активної діяльності у суспільстві. Наявність почуття відповідальності допомагає молодшому школяру організувати та здійснити будь-яку діяльність. Виходячи з цього, відповідальність може виступати як засіб виховання відповідальності у молодших школярів. Водночас, здійснення суспільно-значимих видів діяльності неможливо за відсутності відповідальності. Отже, відповідальність є умовою діяльності. Якщо розглядати відповідальність як важливу соціальну чесноту, якою повинна володіти людина, то вона являє собою важливий результат морального виховання молодшого школяра.

Серед великої кількості різних поглядів у розумінні відповідальності, ми погоджуємось з визначенням Н.Басюк, яка розуміє почуття відповідальності як інтегральне особистісне новоутворення у дітей молодшого шкільного віку, яке виявляється як здатність усвідомлено брати на себе прості навчальні і морально-громадські зобов'язання, чітко дотримуватися їх виконання та передбачати наслідки власних дій [5, с.14].

Необхідною умовою виховання почуття відповідальності є, розуміння та врахування вікових особливостей молодших школярів. Цей вік психологи (Л.Божович, О.Люблінська, Д.Ельконін) визначають як період активного формування моральних почуттів. Молодший шкільний вік має цілий ряд власних, притаманних лише йому психологічних та соціально-педагогічних характерних особливостей. Формування почуття відповідальності відбувається на базі особистісних новоутворень, основними серед яких є: узагальнення і усвідомлення переживань, виникнення логіки почуттів, внутрішній план дій, рефлексія, довільність психічних процесів і функцій, виникнення відносно стійких форм поведінки і діяльності, активне формування самооцінки як компонента самосвідомості [5, с.8-13].

Істотними ознаками почуття відповідальності є: готовність відповідати за результати своїх дій, старанність, точність,

пунктуальність, надійність, вірність особистості у виконанні своїх обов'язків [6, с.69].

Формування почуття відповідальності неможливо без розуміння структури цього поняття, складовими якого, згідно з дослідженнями Н.Басюк, є: когнітивний, емоційно-ціннісний та поведінковий компоненти.

Когнітивний компонент це знання та прийняття норм і правил відповідальної поведінки, зобов'язань на рівні групи, соціуму, усвідомлення власних потреб і мотивів поведінки. Знання – це “моральний фундамент”, який передбачає здатність дитини зробити моральне судження. До таких знань належать: знання про зміст поняття “відповідальність”, норми і правила відповідальної поведінки, взаємозалежність розвитку людини і суспільства, способи відповідальної поведінки, осмислення знань про способи спілкування і взаємодії з людьми.

Емоційно-ціннісний компонент відповідальності передбачає наявність ціннісних орієнтацій, що відповідають потребам суспільства, виявляє суб'єктивне ставлення дитини до навколишнього середовища і до себе самого, що здійснюється насамперед через емоційно позитивне сприйняття.

Поведінковий компонент почуття відповідальності – це вміння реалізувати знання на практиці, здатність контролювати і корегувати свою поведінку відповідно до норм та вимог суспільства.

Науковці наголошували на таку, що в процесі виховання відповідальності у молодших школярів необхідно здійснювати послідовну та систематичну роботу, спрямовану на розвиток всіх структурних компонентів почуття відповідальності.

У виборі технологій виховання Е.Натайзон рекомендує попередньо визначити характер та переважні мотиви поведінки дітей, внутрішній стан вихованців, здійснити психологічний аналіз вчинків, розглянути їх у тісному зв'язку з особистістю [7, с.42]. На думку О.Колеченко, використані технології обов'язково повинні викликати емоційний відгук, нове відношення дитини до своїх вчинків, повинні бути зрозумілими та прийнятими вихованцями [8, с.310]. Сучасна виховна практика містить широкий спектр виховних технологій, які, на наш погляд, доцільно використовувати під час формування почуття відповідальності у молодших школярів: авансування особистості, аутотренінг, психолого-педагогічний тренінг, бесіда, бібліотерапія, казкотерапія, гра, критика поведінки, аналіз абсурдної ситуації,

обговорення вчинків, імітація, тематичне малювання, колективні творчі справи та інші.

Однією з ефективних технологій виховання почуття відповідальності у молодших школярів є психолого-педагогічний тренінг, який сприяє перетворенню почуттів, емоцій, бажань, переконань. Тренінг використовується для того, щоб захопити учнів пізнанням себе і своїх однолітків, допомогти їм усвідомити свою спільність з іншими людьми та свою відмінність від них, знайти "точку опори" для самовдосконалення, впливати на мотиви поведінки. Тренінг проводиться у формі вправ на самопізнання, тренування різних емоційних станів, вправ на перевтілення, аналіз проблемних поведінкових ситуацій, моделювання та розв'язування життєвих ситуацій.

Виховання відповідальності у молодшому шкільному віці неможливо без використання ігрових технологій: сюжетно-рольові, ситуативно-рольові, ділові ігри, ігри-мандрівки, творчі ігри. Гра допомагає входженню дитини у суспільство, моделює взаємини між людьми, вчить спілкуванню. Засобами гри створюються умови, в яких розкриваються здібності дітей, формується вміння стримувати себе, виявляти наполегливість та рішучість. Вживаючись в образ, діти щиро переживають свою роль, проникаються турботами свого персонажу, вступають у взаємини, де запрограмований прояв почуття відповідальності.

Наведені у статті технології виховання у молодших школярів почуття відповідальності не вичерпують їх великого арсеналу. Творчий підхід вихователів до вирішення цієї задачі, їх розвинуті рефлексивні вміння, глибоке знання теоретичних аспектів проблеми, вивчення індивідуальних особливостей вихованців, бажання доторкнутись до серця кожної дитини дозволять зробити процес формування почуття відповідальності більш досконалим.

Література

1. Макаренко А.С. Педагогические сочинения. В 7 томах. – М.: Правда, 1951. – Т.5. – С.384-394.
2. Сухомлинский В.А. Избранные пед.соч. в 3-х томах. – М.: Просвещение, 1979. – Т. 1. – С.267.
3. Марьенко И.С. Нравственное становление личности школьника. – М.: Просвещение, 1985. – 242с.
4. Самойленко Т.Г. Воспитание ответственности у младших школьников в учебно-воспитательном процессе. Дисс.канд.пед наук. – Пермь, 1998. – 187с.

5. Басюк Н.А. Виховання почуття відповідальності в молодших школярів. Сходинки до відповідальності. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 192с.
6. Сперанский В.И. Социальная ответственность личности: сущность и особенности формирования. – М.: Изд.МГУ, 1987. – С.38-87.
7. Натайзон Э.Ш. Трудный подросток и педагогический коллектив. – М., 1984.
8. Колеченко А.К. Психология и технология воспитания. – СПб.: КАРО, 2006. – 416с.

Н.І.Зеленкова

ПЕДАГОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ ВЧИТЕЛЯ

У статті розглядається педагогічна компетентність учителя як складне особистісне утворення.

This article considers the professional of a teacher as a complex personal unite.

Процеси європейської інтеграції охоплюють всі сфери життєдіяльності, включаючи вищу, освіту. Сучасне реформування професійної підготовки вчителя в Україні, вимагаючи адаптації педагогічних кадрів до зростання вимог, які збільшилися завдяки великому обсягу інформації, та складні завдання, які стоять перед вчителем при виконанні завдань підростаючого покоління.

Взаємодія освітніх систем України та європейських країн – учасниць Булонської угоди відкриває перед вітчизняною системою освіти нові перспективи. Основні принципи і вимоги Булонської декларації, створення єдиного ринку праці та інтелектуального простору. Особливо великого значення набуває педагогічна компетентність як складова професіоналізму вчителя.

“Головними цілями Болонського процесу є підвищення та конкурентоспроможність європейської вищої освіти, мобільності студентів, викладачів, науковців, адміністративного персоналу європейських вищих навчальних закладів; здатність випускників європейських ВНЗ до працевлаштування в умовах глобального ринку праці” [10, 14].

Інтеграція в сучасне суспільство і знаходження свого місця в житті вимагають дедалі більше зусиль і компетентності від кожної людини. Отже, сьогодні тільки та людина може повноцінно діяти у мінливому світі, яка здатна зробити самостійний вибір, прийняти